
„és jártam a kisebbségi tanári sors göröngyös útjait”¹

KOLOZSVÁRTÓL SZOMBATHELYIG EGY MAGYAR PEDAGÓGUSNŐ, VALENTINI (VALENTINY) ELVIRA (1883–1942) ÉLETPÁLYÁJA

PIFKÓ DÁNIEL²

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

DÁNIEL PIFKÓ: FROM KOLOZSVÁR TO SZOMBATHELY. THE CAREER OF A HUNGARIAN FEMALE TEACHER, ELVIRA VALENTINI (1883–1942)

Elvira Valentini was the first female assistant professor of scientific universities in Hungary. Valentini grew up in a wealthy family of Kolozsvár. Having finished the upper girl's school of Kolozsvár, she graduated in 1902, and then she started her university studies in the Royal Hungarian Ferenc Joseph University (Kolozsvár) in the same year. During her university years, she was involved in the tasks of the Botanical Department, she was a demonstrator at first, and then she was appointed as teaching assistant (instructor) in 1906. During her two years of foreign study trip spent in western European universities, she was appointed as an assistant professor of the Botanical Department of the university of Kolozsvár. She kept this position just for a short period at the university. She was already teaching in the Girls School of Fiume in 1913, and she returned to Kolozsvár when World War I started. After World War I, she remained in Kolozsvár, which became part of Romania (Cluj-Napoca). She participated in the foundation of the Calvinist Girl's Gymnasium in Kolozsvár, which educated mainly native Hungarian pupils. She was as well the director of this school. As a result of the difficulties due to minority life, Elvira Valentini moved to Hungary in 1927. She was teaching in cities Szeged and Szombathely before her death.

---

¹ Valentini Elvira (1928): *Életrajz*. 1928. 01. 02. Kézirat. A Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteménye. 9 p.

² Pifkó Dániel muzeológus, Oktatási Hivatal Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest

BEVEZETŐ

A dualizmus időszakában számos olyan rendelet született, amely a megfelelő családi háttérrel rendelkező, tehetséges nők számára lehetőséget biztosított arra, hogy a korábbinál magasabb szintű oktatásban részesülhessenek. 1875-ben megnyílt az első állami felsőbb leányiskolát Budapesten, amely középiskolai jellegű oktatást biztosított a nőknek, az 1880-as években pedig már több vidéki nagyvárosban is működtek hasonló intézmények. Jelentős lépés volt a nők oktatásában *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895-ös rendelete, amely lehetővé tette, hogy a magyarországi tudományegyetemek orvosi- és bölcsészkarára nőket is felvegyenek. Az 1896/97-es tanévben pedig az első magyarországi leánygimnázium is megkezdte működését.³

Nem sokkal azután, hogy a nők már felvételt nyerhettek az egyetemekre, az egyetemi intézetek és tanszékek munkájába is bekapcsolódtak demonstrátorként vagy tanársegédként. *Valentini Elvirát*, aki korábban tanársegéd volt, 1912-ben adjunktusnak nevezték ki a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Növénytani Tanszékére. Ezzel ő lett az első nő, aki ilyen magas pozícióba került egy magyarországi tudományegyetemen.⁴

Ebben a tanulmányban Valentini Elvira életútját mutatjuk be. Valentini pályája jól szemlélteti, hogy milyen lehetőségek és hátráltató tényezők voltak egy olyan nő számára, aki a dualizmus időszakában szeretett volna tudományos téren boldogulni. Pályája emellett azt is jól példázza, hogy milyen nehézségekkel kellett megküzdeni azoknak a tanároknak, akik Trianon után az elcsatolt területeken folytatták tovább munkájukat.

VALENTINI ELVIRA CSALÁDI HÁTTERE

A 19. század végén és a 20. század elején még csak kevés nő számára volt elérhető az egyetemi oktatás. Valentini Elvirának kiváló családi háttere volt, amely segítette abban, hogy az egyetemen tanulhasson, majd a Növénytani Tanszék munkájában is részt vegyen. Édesapja, *Valentini Adolf* Kőhalomról, egy Nagyküküllő megyei mezővárosból származott. Édesanyja pedig a veszprémi születésű *Czubor Karolina* volt.⁵

Valentini Elvira édesapja 1872-ben négy másik hallgatóval együtt kezdte meg gyógyszerész tanulmányait a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudomány-

---

³ Rébay Magdolna (2009): *Leány-középkisiskolák Magyarországon és a német nyelvű országokban*. Új Mandátum, Budapest. 259 p.

⁴ Pifkó Dániel (2018): Botanikai élet a dualizmus kori Magyarországon (1867–1918). I. A felsőfokú oktatás fejlődése és annak hatása a hazai botanikára. *Botanikai Közlemények*, **105**. 2. 179–222.

⁵ Valentini (1928)

egyetemen, ahol abban az évben indult meg a tanítás.⁶ Miután befejezte a kétéves gyógyszerészképzést, Kolozsváron maradt és patikát nyitott. 1875-ben már a helyi újságokban hirdette a „Szentháromsághoz” címzett gyógyszerárát, amely a főtér közelében, a Belmonostor utcában (ma Unió utca), a Redoute-soron működött.⁷ Valentini Adolf szikvízgyártással is foglalkozott,⁸ 1891-ben már saját szikvízgyára volt.⁹ Emellett a Szabadelvű Párt tagjaként a városi közgyűlés képviselőjeként is munkálkodott.¹⁰

Valentini Adolf több olyan helyi egyesületnek volt tagja, amely a természettudományok iránt érdeklődő kolozsváriakat fogta össze. 1876-ban lépett be a kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulatba, melyet abban az évben alapítottak. Ez az egyesület 1884-ben beolvadt az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományos Szakosztályába.¹¹ A fúzió után Valentini továbbra is a szervezet tagja maradt.¹² Az Erdélyi Múzeum Egyesület tagjai között nagy számban voltak egyetemi tanárok és diákok is. Később Valentini Elvira is részt vett az egyesület munkájában.¹³

Valentini Adolf tagja volt a kolozsvári Kertészeti Egyletnek is, amelynek munkájában *Waltz Lajos*, az egyetemi botanikus kert kertésze és *Richter Aladár*, a Növény-tani Tanszék vezetője is részt vett.¹⁴ Emellett 1907-ben az Erdélyi Kárpát Egyesületbe is belépett, melynek szintén számos egyetemen dolgozó személy tagja volt.¹⁵ Valentini Adolf több gyógyszerész szervezetben is szerepet vállalt. 1895-ben a kolozsvári egyetemen működő Gyógyszerészet Hallgatók Segély- és Önképző Egyletének dísztagjává választották,¹⁶ és ő volt az első elnöke a Gyógyszerészségek Országos Szövetsége kolozsvári fiókszervezetének is.¹⁷

⁶ Minker Emil (2002): Kik voltak az első gyógyszerész hallgatók a kolozsvári egyetem megnyitásakor? *Gyógyszerészet*, **46**. 229–230.

⁷ *Magyar Polgár*, 9. évf. 59. szám, 1875. 4. p.

⁸ Valentini Adolf szikvízgyára. *Magyar Polgár*, 25. évf. 38. szám, 1902. 4. p.

⁹ *Kolozsvár*, 5. évf. 119. szám, 1891. 4. p.

¹⁰ Városi közgyűlés. *Kolozsvár*, 6. évf. 48. szám, 1892. 2–3 p.

¹¹ György Lajos (1937): Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859–1934. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Kolozsvár. 88 p.

¹² Az erdélyi muzeum-egylet orvos-természettudományi szakosztálya tagjainak névsora 1884-ben. *Orvos-Természettudományi Értesítő I. Orvosi Szak*, **10**. 7. 1885. 85–91.

¹³ Névjegyzék az Erdélyi Múzeum-Egylet orvostermészettudományi szakosztálya tagjairól az 1904. márczius 20.-án tartott közgyűlés napján. *Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-Természettudományi Szakosztályából I. Orvosi Szak*, **29**. 1. 1904. 68–76.

¹⁴ A kertészeti egylet. *Kolozsvár*, 7. évf. 19. szám. 1893. 3. p.

¹⁵ Az E. K. E. új tagjai 1907 ápr- hó 30-tól jul. 31-éig. *Erdély*, **16**. 7–8. 1907. 128. p.

¹⁶ Az egyetem köréből. *Kolozsvár*, 9. évf. 282. szám, 1895. 3. p.

¹⁷ Valentini Adolfnak. *Gyógyszerészek Lapja*, **21**. 10. 1881. 9. p.

A természettudományos és gyógyszerész egyesületeken kívül tagja volt a kolozsvári kereskedelmi társalgó körnek,¹⁸ rabsegélyező egyletnek¹⁹ és a helyi vadásztársaságnak is.²⁰

Valentini Elvira tehát egy jómódú, a természettudományok irányába nyitott, a kolozsvári közéletben jelen lévő családban nőtt fel. Édesapja a kolozsvári egyetemen tanult és tanulmányai után is kapcsolatban maradt az egyetemi körökkel.

VALENTINI ELVIRA TANULÓÉVEI A KOLOZSVÁRI FELSŐBB LEÁNYISKOLÁBAN

A református vallású Valentini Elvira Kolozsváron született 1883. november elsején, majd tanulmányait is ebben a városban folytatta. Az elemi iskola négy osztályát a belvárosi református leányiskolában végezte, majd 1894-től a kolozsvári állami felsőbb leányiskolába járt.²¹ Az 1880-ban alapított kolozsvári felsőbb leányiskola első igazgatója, *De Gerando Antonina* a magyar nőnevelés egyik kiemelkedő alakja volt, aki 32 éven át vezette az iskolát. Ő maga Franciaországban nevelkedett, és közeli rokonságban állt *Brunszvik Terézzel* és *Teleki Blankával* is. Az iskola, amelyet vezetett, a magyar nőnevelés egyik legfontosabb intézménye volt a korszakban.²²

A kolozsvári felsőbb leányiskolát 1893-tól bővítették hatosztályosra,²³ így amikor Valentini Elvira befejezte az elemi iskola első négy osztályát, már lehetősége volt a *De Gerando Antonina* vezette iskolába jelentkezni. Az első osztályba 10 éves koruktól vették fel azokat a lányokat, akik az elemi iskola négy osztályát elvégezték. Valentini Elvirának, abban a hat évben, amíg a felsőbb leányiskolába járt, a hit- és erkölcsstan tantárgy mellett magyar nyelv és irodalom, német nyelv, francia nyelv és irodalom, földrajz, történelem, számtan és mértan, természetrajz (állat- és növénytan, vegytan), természettan (fizika), ének, írás és rajz, kézimunka, egészségtan és neveléstan tantárgyai voltak az iskolában.²⁴

A növénytant – amely Valentini Elvira szaktárgya lett az egyetemen – az első és második osztályban tanulták a kolozsvári felsőbb leányiskola növendékei. A második osztályban a növényteni órákat ősszel vagy nyáron, illetve tavasszal tartották,

¹⁸ A helybeli kereskedelmi kör. *Magyar Polgár*, 15. évf. 25. szám, 1881. 3. p.

¹⁹ A kolozsvári rabsegélyező egylet. *Kolozsvár*, 6 évf. 150. szám, 1892. 3. p.

²⁰ Hatalmas vaddisznót... *Kolozsvár*, 11. évf. 206 szám. 1897. 3. p.

²¹ Valentini (1928)

²² Kereszty Orsolya (2007): A nők középfokú oktatása a kolozsvári községi/állami felsőbb leányiskolában a dualizmus kori Magyarországon. *Magiszter*. 3–4. 157–172.

Gaal György (2018): *De Gerando Antonina*, a leánynevelő és intézete. In: *De Gerando Antonina: Nőtan, avagy amit egy leánynak tudni kell*. Kriterion, Kolozsvár. 7–73.

²³ Uo.

²⁴ Értesítő a kolozsvári állami felsőbb leányiskola 1896/97 iskolai évről. Gombos Ferencz könyvnyomdája, Kolozsvár. 1897.

ami azt mutatja, hogy élő növényeket is felhasználtak az oktatásban. Emellett évente voltak olyan, elsősorban fűvészeti célú kirándulások is, amelyeken az iskola összes tanulója részt vett. Az 1897/98-as tanévben például a város déli határában található Kolozsvári Bükk erdejében kirándultak. Ez a terület különleges flórája miatt kedvelt célpontja volt a botanikával foglalkozó szakembereknek, akárcsak a Tordai-hasadék, ahova szintén szerveztek kirándulást az iskola tanulói számára.²⁵

Valentini Elvira tanárai között okleveles tanítónők és egyetemet végzett férfi tanárok is voltak. A tantestület fiatal tagja volt *Biela Mária* is, aki később szoros szakmai és baráti kapcsolatba került Valentini Elvirával.²⁶ Biela magyar, német és francia nyelvet tanított a növendékeknek, emellett az iskolai önképzőkörnek is ő volt az alelnöke. Már a felsőbb leányiskola tanáraként, 1897-ben letette az érettségét,²⁷ majd 1898-ban a kolozsvári egyetemre is beiratkozott,²⁸ ahol francia–latin szakon kapott diplomát.²⁹ Később a kolozsvári felsőbb leányiskolában, majd a kolozsvári református leánygimnáziumban is Valentini Elvira kollégája volt, a kolozsvári református leánygimnáziumnak pedig ő volt az egyik első igazgatója (1920–1922).³⁰ 1927-ben Valentini Elvirával együtt határozták el, hogy elhagyják Romániát és Szegedre költöznek.³¹

Valentini Elvira második osztályos tanuló volt akkor, amikor Wlassics Gyula 1895. december 31-én közzétett miniszteri rendelete a nők számára is megnyitotta az egyetemeket. Az egyetemi felvételihez azonban szükség volt érettségi bizonyítványra. Mivel a felsőbb leányiskolák nem adtak érettségit, azoknak a lányoknak, akik az egyetemre készültek, a fiúk számára fenntartott gimnáziumokban kellett letenni a vizsgát.

De Gerando Antonina, az iskola igazgatója már az 1895-ös rendelet előtt is azt az álláspontot képviselte, hogy a felsőbb leányiskolákban a fiúgimnáziumokhoz hasonló színvonalon kellene a növendékeket oktatni.³² Mivel az érettségihez szükséges latin nyelvet korábban egyáltalán nem tanulták a felsőbb leányiskolákban, ezért 1897-től külön latin kurzusokat indított azoknak a tanulóknak, akik érettségizni

²⁵ Értésítő a kolozsvári állami felsőbb leányiskola 1897/98 iskolai évről. Gombos Ferencz Lyceumnyomdája, Kolozsvár. 1898.

²⁶ Benkő Ágnes (1943): Szelíd és romlatlan lélekkel. Emlékbeszéd dr. Valentini Elviráról... In: *A kolozsvári református leánygimnázium évkönyve az 1942–43 iskolai évről*. Kolozsvár. 3–9.

²⁷ Értésítő a kolozsvári állami felsőbb leányiskola 1897/98 iskolai évről. Gombos Ferencz Lyceumnyomdája, Kolozsvár. 1898.

²⁸ Értésítő a kolozsvári állami felsőbb leányiskola 1898/99 iskolai évről. Gombos Ferencz Lyceumnyomdája, Kolozsvár. 1899.

²⁹ Gaal (2018)

³⁰ Jakab Antal Géza (2010): A kolozsvári református leányiskola 1918–1940 között. In: Deák Á., Jakab A., Vörös A. I. V. (szerk.): *Az Alma Mater visszaköszön*. Gloria, Kolozsvár. pp. 31–63.

³¹ Valentini (1928)

³² Kereszty (2007)

szerettek volna. Ezeket a kurzusokat, melyeken Valentini Elvira is részt vett,³³ De Gerando Antonina tartotta.³⁴

A kolozsvári felsőbb leányiskola több tehetséges diákja is sikeresen felvételizett magyarországi tudományegyetemekre. Az iskola tanulói közül először *Genersich Margit*, a híres orvos *Genersich Antal* lánya, és *Weisz Margit*, a kolozsvári egyetem első női hallgatója érettségizett le az 1896/97-es tanévben.³⁵ Genersich Margit azután a Budapesti Egyetemen folytatta a tanulmányait, ő volt a második, Magyarországon egyetemet végzett orvosnő.³⁶

Valentini Elvira a negyedik osztálytól különbözeti vizsgákat tett a kolozsvári kegyesrendi római katolikus gimnáziumban, ahol a hetedik és nyolcadik osztály elvégzése után 1902-ben érettségizett le.³⁷ Abban az évben összesen 29-en vizsgáztak ebben az intézményben, közülük hárman voltak lányok. A kolozsvári felsőbb leányiskola színvonalát jelzi, hogy az öt jelesre érettségizett tanuló között ott találjuk Valentini Elvira mellett osztálytársát, *Kárpáti (Koch) Gizellát* is,³⁸ aki később első nőként szerzett orvosi oklevelet a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen 1907-ben.³⁹

VALENTINI ELVIRA TANULÓÉVEI A KOLOZSVÁRI MAGYAR KIRÁLYI FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEMEN

Valentini Elvira 1902 szeptemberétől járt a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen a Matematikai és Természettudományi Karra, ahol természetrajz és földrajz szakon tanult. Amikor megkezdte az egyetemi tanulmányait, Valentinivel együtt összesen hét női hallgató tanult a karon.⁴⁰

Bár ezekben az években még kevés nő járt az egyetemre, ők többnyire jó képességűek voltak. Amikor Valentini Elvira az egyetemre került, már a Növénytani Tanszék demonstrátora volt a késmárki *Greisiger Irma*, aki az első egyetemet végzett

³³ *Értesítő a kolozsvári állami felsőbb leányiskola 1899–1900. iskolai évről.* Gombos Ferencz Lyceum-nyomdája, Kolozsvár. 1900.

³⁴ Gaal (2018)

³⁵ *Értesítő a kolozsvári állami felsőbb leányiskola 1897/98 iskolai évről.* Gombos Ferencz Lyceum-nyomdája, Kolozsvár. 1898.

³⁶ Bruckner Éva (2019): Az első magyar orvosnők nyomában. *Polgári Szemle* 15. 1–3. 381–398. Letöltés: 10.24307/psz.2019.0924 (2020. 09. 16.)

³⁷ Valentini (2018)

³⁸ Érettségi a r. kat. főgymnásiumban. *Ellenzék*, 23 évf. 128 szám. 1902. 3. p.

³⁹ Péter H. Mária (2018): Nők az egyetemen. Az első okleveles orvosnők és gyógyszerésznők a budapesti felsőoktatásban és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen. *Erdélyi Múzeum*. 80. 1. 137–151.

⁴⁰ A Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem almanachja és tanrendje az MCMIII—IV-ik tanév I. felére. Ajtai K. Albert, Kolozsvár. 139 p.

botanikusnő lett Magyarországon.⁴¹ Így amikor Valentini Elvira elkötelezte magát a növénytan mellett, már nem egyedüli nőként kellett beilleszkednie a tanszéken folyó munkába.

Valentinit már hallgató korában vonzotta a tudományos pálya, 1904-ben felvették az Erdélyi Múzeum Egyesület tagjai közé is. Munkája elismeréseként harmadéves korában a *Richter Aladár* vezette Növénytani Tanszék demonstrátora lett. Egy évvel később 1906-ban tanársegédnek is kinevezték, majd még abban az évben a doktori címet is megszerezte.⁴²

Mivel elsősorban baktériumokkal, penészgombákkal és mohákkal foglalkozott, doktori dolgozatát is a mohák „alaktani viszonyaiból” írta.⁴³ Doktori értekezése az Erdélyi Múzeum Egyesület lapjában, a *Múzeumi Füzetekben* jelent meg. Ez volt az első olyan növénytani tudományos dolgozat, amelyet egy magyar botanikusnő készített, és egy hazai szaklapban jelent meg.⁴⁴ Doktori témájából előadást is tartott az Erdélyi Múzeum Egyesület Szakosztályában *A mohok anatómiai viszonyairól, különös tekintettel néhány erdélyi faj leveleire* címen.⁴⁵

Valentini Elvira a doktori cím megszerzése után is a Növénytani Tanszéken dolgozott tovább mint tanársegéd. Közben 1907-ben letette a tanári szakvizsgát, majd 1909-ben a középiskolai tanári diplomát is megszerezte. Richter Aladár, a Növénytani Tanszék vezetője ekkor írta róla, hogy „jeles képzettségével, példás munkásságával, tiszteletre indító komoly magatartásával mindig kitűnt tanárjelölt társai közül”.⁴⁶

Valentini figyelme már kolozsvári tanulmányai alatt a balkáni flóra felé fordult. Tanára, majd felettese, Richter Aladár számos alkalommal járt és gyűjtött az Adriai-tenger partvidékén az 1900-as években. Richter élményei és gyűjtött anyaga hatással lehettek kedves tanítványára is. Valentini második szakcikke, amely a Magyar Földrajzi Társaság lapjában, a *Földrajzi Közleményekben* jelent meg, már a Balkán flórájával kapcsolatos. Ebben a cikkben *Adamović Lujo* szerb botanikus balkáni vegetációról írt könyvét ismerteti. A részletes ismertetőből kiderül, hogy Valentini a virágos növényeket is kiválóan ismerte, és a növényföldrajz területén is igen tájékozott volt.⁴⁷

---

⁴¹ Pifkó Dániel (2020): Késmárki botanikusok. *Botanikai Közlemények*, **107**. 1. 124.

⁴² Valentini (1928)

⁴³ Uo.

⁴⁴ Valentini Elvira (1906): A Mohok alkattani viszonyairól, Különösen pedig néhány erdélyföldi faj leveleiről. *Múzeumi Füzetek* **1**. 1–2. 1–27.

⁴⁵ György (1937)

⁴⁶ Benkő (1943)

⁴⁷ Valentini Elvira (1910): Adamović Lujo: Die Vegetationsverhältnisse der Balkanländer (mösische Länder). *Földrajzi Közlemények* **38**. 4. 177–183.

KÜLFÖLDI TANULMÁNYÚTON

A dualizmus időszakában nem volt ritka, hogy a legtehetségesebb diákok állami ösztöndíjjal egy-két évet külföldi egyetemeken tanultak, de arra, hogy egy magyar egyetemen végzett nő ilyen lehetőséget kapjon, Valentini Elvira előtt legfeljebb néhány példa lehetett. Valentini Elvira 1910 augusztusától két évet tanulhatott Nyugat-Európában állami ösztöndíjjal. Először Hollandiában, a groningeni egyetem (Rijksuniversiteit Groningen) laboratóriumában dolgozott és tanult, ahol elsősorban növényanatómiához szükséges mikrotechnikai eljárásokat sajátított el *Jan Willem Moll* növényfiziológus irányítása mellett. Itt kezdett Valentini foglalkozni a *Fritillaria imperialis* magozslási folyamataival is.

A következő tanévben először meglátogatta a bresloui (wrocławwi) egyetemet (Sziléziai Frigyes Vilmos Egyetem), majd az első félévben a berlini Frigyes Vilmos Egyetemen hallgatott előadásokat. Itt *Gottlieb Haberlandt* professzor intézetében az *Aldrovanda vesiculosa* és *Cucurbita pepo* érzőszőreivel foglalkozott, emellett a *Fittonia verschaffeltii* és a *Ricinus communis* szerveit is vizsgálta.

A második félévet Franciaországban töltötte a fontainebleau-i növényanatómiai intézetben. Itt növényélettani, respirációs és asszimilációs vizsgálatokat végzett a *Phaseolus vulgaris* és a *Ricinus communis* növényfajokon. Szabadidejében az intézet közelében lévő erdőben és más francia vidékeken botanizált. Franciaországi tartózkodása idején Párizsban, a Sorbonne-on is hallgatott előadásokat. Emellett *Bonaparte* herceg herbáriumában is dolgozott, ahol Richter Aladár számára gyűjtötte ki a *Schizaea* nemzetségbe tartozó növényfajok herbáriumi példányainak adatait, melyet a professzor több későbbi cikkében is felhasznált – Valentini Elvira említése nélkül.⁴⁸

Külföldi tanulmányútja során számos élménnyel gazdagodott. Ösztöndíjának első évében, amikor Hollandiába utazott, a nevezetesebb német egyetemi városokat látogatotta meg, ahol elsősorban a növénytani intézeteket és a botanikus kerteket tanulmányozta. Hollandiában egyetemi tanulmányai mellett volt ideje bejárni az ország nevezetesebb helyeit. A Drenthe tartományban található, magyarul tévesen „hunsíroknak” is nevezett⁴⁹ dolmenekhez is elzarándokolt, melyek valójában öt-hat ezer éves neolitikum kori építmények. Ezeknek a hatalmas köveiről mohákat és zuzmókat is gyűjtött.

⁴⁸ Richter Aladár (1920): Phylogenetisch-taxonomische und physiologisch-anatomische Studien über Schizaea. *Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn* 30. 214–288.

Richter Aladár (1920): Eine neue Schizaea aus Borneo (Schizaea Hallieri Al. Rieht.) und die physiologisch-taxonomische Anatomie ihrer Stammesgenossen. *Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn* 31. 1–44.

⁴⁹ Valentini 1928-as önéletrajzában a „hunsírok” elnevezést használja a neolitikum kori építményekre, bár ő is tisztában van vele, hogy ez az elnevezés téves. Nem a hunokról (Hunnen) van ugyanis szó, hanem óriásokról (Hüne, középfelnémet hiune), tehát helyesen az „óriások sírjai”.

A húsvéti szünetben Hollandia világhírű tulipán- és jácintmezőit látogatta meg, a nyári szüenidőben pedig a jelentősebb holland városokba és Londonba is eljutott. Közben barátaival egy biciklikiránduláson is részt vett Gelderland tartományban, keresztülbicikliztek a tartomány Veluwe nevű kopár tengerparti részén is, ahol ma homokdűnéiről nevezetes természetvédelmi terület van.

Egy alkalommal Harderwijk városába kirándult, melynek az 1811-ben megszűnt egyetemén a híres botanikus, *Carl von Linné* szerzett doktori címet, de ott avatták a teológia doktorává *Apáczai Csere Jánost* is.⁵⁰

VALENTINI ADJUNKTUSI KINEVEZÉSE ÉS TÁVOZÁSA A KOLOZSVÁRI EGYETEMRŐL

Valentini még külföldi tartózkodása idején, 1912 áprilisában kapta meg az adjunktusi kinevezését a kolozsvári egyetemen, ahova 1912 októberében tért vissza.⁵¹ Ezt a pozíciót azért hozták létre, hogy a legtehetségesebb hallgatók ne hagyják el az egyetemet addig, amíg nem kapnak rendes tanári kinevezést, a tanársegédi állás ugyanis nem biztosított megfelelő egzisztenciát.

Az adjunktusi állás ekkor még nem volt általános az egyetemek természettudományos tanszékein. A kolozsvári egyetemen a Matematikai és Természettudományi Karon korábban csak két adjunktusi állás volt.⁵² A Matematikai és Természettudományi Karon Valentini Elvira kinevezésével egy időben kaptak adjunktust a nagyobb tanszékek is.⁵³ A Budapesti Egyetem Növénytan Tanszékére is csak 1913-ban nevezték ki *Szabó Zoltánt*, aki az első adjunktus volt azon a tanszéken.⁵⁴ Valentini egyetemi karrierje jóval megelőzte korát, hiszen az első női egyetemi magántanárt, *Vendel Mária* mineralógust csak 1930-ban nevezték ki, tizennyolc évvel azután, hogy Valentini Elvira adjunktus lett.⁵⁵

Valentini Elvirát hazai és külföldi tanulmányai ugyan alkalmassá tették a pozícióra, de így is a rendkívül agilis, az egyetemen nagy tekintélynek örvendő Richter Aladár támogatására lehetett szükség ahhoz, hogy nő léte adjunktusnak nevezzék ki. Amikor Valentini Elvirát kinevezték, Richter Aladár még pályája csúcán volt, ő volt karának addigi legfiatalabb dékánja, 1911-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, és ebben az időben kezdte el kialakítani a kolozsvári egyetem botanikus kertjének új helyét is.⁵⁶

Valentini hazaérkezése után újra bekapcsolódott a kolozsvári tudományos életbe. Az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi Szakosztályában 1912. december 16-án és 20-án *A Fritillaria imperialis L. mag-, illetve sejtoszlásai* címmel tartott előadást. Ezt követően azonban számos olyan változás következett be életében, amely felfelé ívelő tudományos pályáját megtörte.

Nem sokkal azután, hogy visszatért Kolozsvárra, hivatali visszaélésekkel vádolták meg Richter Aladárt, mely vádak a sajtóban is megjelentek. Richtert ugyan hivatalo-

san felmentették a vádak alól, de 1913. február 9-én elutazott Kolozsvárról, majd nyugdíjazását kérte, a tanév végén pedig nyugdíjazták is a 45 éves egyetemi tanárt.⁵⁷

A professzor távollétében Valentini Elvira végezte el a tanszék vezetésével kapcsolatos munkákat, de arra, hogy nő létére akár csak helyettes egyetemi tanárnak is kinevezzék, semmi reménye nem lehetett. Valentini, átlátva a helyzetét, kérelmezte áthelyezését. 1913 augusztusában, saját kérésére ki is nevezték a fiumei (Rijeka) állami felsőbb leányiskola és leánygimnázium helyettes tanárának.⁵⁸

Miután egyértelművé vált, hogy Richter nem tér vissza az egyetemre, *Páter Bélát* helyettes igazgatónak nevezték ki a Növényteni Intézethez. Az intézet munkáját ennek ellenére feltehetőleg továbbra is Valentini irányította, bár az egyetemi évkönyvekben erre nincs semmi utalás. A Valentini Elvira nyugdíjazásával kapcsolatos hivatalos papírokból az szerepelt, hogy „1913-tól 1914-ig a kolozsvári egyetem növényteni intézetének vezetője”⁵⁹ volt és önéletrajzában is arról írt, hogy „Richter Aladár nyugdíjba vonulván egy fél évig őt is helyettesítettem a tanszék teendőinek ellátásában”.⁶⁰

Valentini az egyetemi munkája miatt végül csak 1914 januárjában kezdett a fiumei leányiskolában tanítani. Önéletrajzában nem részletezte azokat a körülményeket, amelyek arra indították, hogy elhagyja az egyetemet, röviden annyit írt: „rég vágyam teljesült, mikor a fiumei állami leánygimnáziumhoz kaptam tanári kinevezést”. Azt tervezte, hogy a következő évtizedben fiumei tanárként bejárja a környező vidéket, és a helyi növényvilágot kutatja majd. A kolozsvári botanikus kert vezetőjével, *Waltz Lajossal* és *Gürtler Kornél* kertésszel már 1913 őszén meglátogatták a Fiume környéki hegyeket, hogy növényeket gyűjtsenek a kolozsvári egyetem számára.⁶¹

Új munkahelyén, a fiumei magyar királyi állami felsőbb leányiskola és leánygimnáziumban *Babare Adél* volt az igazgató. Valentini abban a félévben, amíg az iskolában tanított, a felsőbb leányiskolai és a gimnáziumi osztályokban is tartott természetrajzórákat, emellett egy felsőbb leányiskolai osztályban vegytanórái is voltak. A természetrajzi és vegytani szertár felügyeletét is rábízták. A tanórákon kívül a Szabad Líceum körében és külön az iskola diákjainak is tartott „mozgófényképes vetítést” a növények életéről.⁶²

Valentini Elvira tele volt tervekkel, és egy ígéretes tanári és kutatói pálya volt ekkor kibontakozóban, amelyet azonban a történelmi események derékba törtek. Ahogy önéletrajzában írja: „az egész Földközi-tenger napsugaras környéke ott

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Valentini (1928)

⁵⁹ Jegyzőkönyve az 1941 évi január hó 31-én tartott Minisztertanácsnak, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² Aczél József (1914): *A fiumei magyar királyi állami felsőbb leányiskola és leánygimnázium értesítője az 1913–1914 isk. évről*. Kereskedelmi Nyomda, Fiume.

lebegett lelki szemeim előtt a jövő ködös fátyolába burkolva, mikor a szép tavakat és álmokat egy csapásra megsemmisítette a Sarajevóban kilőtt revolvergolyó.⁶³

Attól a pillanattól kezdve Valentini Elvira élete is fordulatot vett. Amikor 1914. június 28-án hazatért Kolozsvárra, még arra készült, hogy Firenzébe utazik egy 2 hónapos nyári kurzusra, hogy olasz nyelvtudását tökéletesítse, ami fiumei tanárként nagy hasznára lett volna. A merénylet miatt azonban nem utazott el Firenzébe, és a nyár végén fiumei állását is elhagyta, mivel a családja kérésére visszatért Kolozsvárra. Ezzel Valentini Elvira tudományos pályája is lezárult, a következő évek viszontagságai között már sem ideje, sem ereje nem volt arra, hogy magasabb szinten foglalkozzon növényteni kutatásokkal.⁶⁴

VALENTINI ELVIRA ÚJRA KOLOZSVÁRON

Valentini Elvirát 1914. július 14-én a saját kérésére áthelyezték korábbi iskolájába, a kolozsvári állami felsőbb leányiskolába,⁶⁵ ahol az igazgató De Gerando Antonina utódja, *Mársits Rozina* volt. Valentini természetrajzot és földrajzot tanított az intézményben. Az első világháború alatt az oktatóknak és a diákoknak is számos nehézséggel kellett szembenézni. A háború miatt a tanéveket erősen megrövidítették, mégis a rendes éves tananyagot kellett tanítani.⁶⁶ 1916-ban új tantervet is bevezettek; ettől kezdve mint felsőbb leányiskola és leánygimnázium működött az intézmény. Ezenkívül több alkalommal menekülteket is elszállásoltak az iskola termeiben.⁶⁷ A megszokott tanítási rendtől eltérő viszonyok Valentini Elvira számára is nagy kihívást jelentettek. Az igazán komoly nehézségek azonban csak a háború után kezdődtek számára.

A román hadsereg 1918 utolsó hónapjaiban megszállta Erdély nagy részét, így Kolozsvárt is. A magyar állami iskolák megszűntek, illetve a román állam fennhatósága alá kerültek. Ezek után a magyar nyelvű oktatás ügyét a felekezeti iskoláknak kellett magukra vállalni Erdélyben. Emiatt az 1919/1920-as tanévben, amely az első román iskolaév volt, lényegesen több felekezeti iskola működött Erdélyben, mint a megelőző években.⁶⁸

Nagy Károly püspök irányításával a református egyház vezetősége elhatározta, hogy 1919. szeptember 1-től egy új leánygimnáziumot állítanak fel (a kolozsvári

⁶³ Valentini (1928)

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ *Hivatalos Közlöny*, 1914. 22. évf. 17. sz.

⁶⁶ Valentini (1928)

⁶⁷ Mársits Rozina (szerk.): *A kolozsvári, bennlakással egybekapcsolt, m. kir. állami felső leányiskola és leánygimnázium értesítője az 1916–17. tanévről*.

⁶⁸ Jakab (2010)

Apáczai Csere János Elméleti Líceum elődje).⁶⁹ A kolozsvári magyar állami felsőbb leányiskola és leánygimnázium magyar nemzetiségű tanárai közül többen, így Valentini Elvira is az újonnan alapított református leánygimnáziumban kaptak munkát. Az iskola fő célja az volt, hogy az állami iskolából kiszorult magyar anyanyelvű lányok számára is biztosítsák a gimnáziumi oktatást. A 800 000 fős erdélyi református közösségnek ez volt az egyetlen ilyen jellegű intézménye.

Valentini Elvira tehát ebben a nehéz helyzetben, amikor a magyar anyanyelvű diplomások nagy számban hagyták el Erdélyt, úgy döntött, hogy Kolozsváron marad, és részt vesz az új református leánygimnázium elindításában. Ahogy 1928-ban írta: „Így maradtam én is Kolozsváron, itt töltöttem az utolsó 8 évet és jártam a kisebbségi tanári sors göröngyös útjait.”⁷⁰

A leánygimnáziumnak nem volt saját épülete, így a kezdeti nehézségek után a fiúkollégiumban működött. Az órákat helyszűke miatt váltásban tartották, a felsősök órái zömében délelőtt, az alsósoké délután voltak. A felekezeti iskolák működését a román állam a trianoni békeszerződés után különböző intézkedésekkel próbálta teljesen ellehetetleníteni. Amelyik felekezeti iskola nem tudott megfelelni a román állam egyre szigorúbb szabályainak, az nem kapott nyilvánossági jogot. Így a legtöbb iskolában folyamatos küzdelem folyt, hogy a szabályoknak megfelelően működjenek.⁷¹

A tanároknak 1922-től vizsgát kellett tenniük román nyelvből, alkotmánytanból, Románia történelméből és földrajzából. Arról, hogy ilyen körülmények között milyen napi gondokkal kellett a tanári karnak megküzdenie, Valentini is írt önéletrajzában: „Közben az évek telnek és egyre súlyosbodnak, a tanárokat állandóan vizsga-kényszer fenyegeti az új „nemzeti” tárgyakból. Napjaimat ezután teljesen lefoglalja az iskolai munka mellett a hiányzó vagy meglévő, de nem használható tankönyvek pótlása, kiegészítése valami módon, hogy tanítványaim amúgy is nehéz sorsán némileg könnyítsek, továbbá az új államnyelvnek a tanulása.”⁷²

A nehézségek ellenére a tanulók számára igyekeztek a megfelelő színvonalú oktatást biztosítani. *Kovács Margit*, az intézmény tanulója és későbbi igazgatója Valentini Elvirára visszaemlékezve írja, hogy „természetrajz óráin boldog örömmel vettünk részt, mert áthatotta azokat Valentini úrnő nyugodt, derült egyénisége”. Hasonlóan pozitívan nyilatkozik Valentini óráiról egy másik kolozsvári tanítványa, *Makkai Jánosné Ignác Rózsa* színész- és író is: „A természetrajzot oly érdekesen tanította, hogy botanikus akartam lenni. Szép, nagy fekete szemében annyi szenvedélyes érdeklődés volt az előadott tárgy iránt, hogy valósággal lelkesedést tudott kelteni bennünk.”⁷³

⁶⁹ Jakab (2010)

⁷⁰ Valentini (1928)

⁷¹ Jakab (2010)

⁷² Valentini (1928)

⁷³ Benkő (1943)

Az iskolának 1923-tól *Husz Ödön* volt az igazgatója, aki számos biológiatankönyvet is írt. Husztól 1924-ben Valentini Elvira vette át az igazgatást, mivel a román Oktatásügyi Minisztérium egyik 1923-as utasítása megtiltotta, hogy a felekezeti leánygimnáziumokban férfi igazgatót alkalmazzanak. Valentini 1924 és 1927 között vezette a gimnáziumot, amely a külső okok miatt igazgatása idején élte át az egyik legnehezebb időszakát. A román állam arra hivatkozva, hogy az iskolának nincs saját épülete, az 1922/23 tanévre megvonta az iskola nyilvánossági jogát. Ez azt jelentette, hogy a tanulóknak évente kétszer vizsgát kellett tenni számukra idegen tanárok előtt. Az iskola bizonyítványokat sem adhatott ki, azok kiadását egy állami iskola igazgatósága intézte. 1925-től a magánoktatási törvény a magyar felekezeti iskolák régi önkormányzatát teljesen megszüntette. A négy nemzeti tantárgy román nyelvű oktatását a felekezeti iskolákban is kötelezővé tette, ezzel az iskola tanítási nyelve a magyar és a román lett.⁷⁴

A nyilvánossági jog elvesztése miatt a református egyháznak cselekedni kellett, ezért 1926 tavaszán megkezdtek egy új iskola építését. Ezzel párhuzamosan az évvégi vizsgák előtt a nyilvánossági jogát is visszakapta az iskola. Jórészt a hívek adományainak köszönhető, hogy a leánygimnázium diákjai 1927. január 8-tól már az új épületben tanulhattak. Valentini még egy fél évet maradt az iskola élén, de az átélte nehézségek hatására végül úgy döntött, hogy 1927. június 8-án elhagyja az iskolát és Magyarországra települ át.⁷⁵

Valentini Elvira döntésének lelki hátterét olvasva, átérezhetjük azoknak az éveknek a viszontagságait, amelyeket felelős tanárként és igazgatóként küzdött végig Kolozsváron: „Ez az áldatlan, meddő és nagyon egyenlőtlen küzdelem, ha túl sokáig tart, megőrli az idegeket, lassanként letöri az ambíciót és teljesen elfásulttá teszi az embert nemcsak az élet parányi örömeivel, de az abszolút értékeivel szemben is. Ez elől a fenyegető sors elől menekültem, mikor 9 évi kisebbségi tengődés, sok töprengés és tépelődés után mégis csak odahagytam a szülőföldemet.”⁷⁶

VALENTINI ELVIRA SZEGEDEN, MAJD SZOMBATHELYEN

1927-ben kollégájával, Biela Máriával együtt úgy döntöttek, hogy Szegedre települnek át, ahol a Kolozsvárról átköltöztetett Ferenc József Tudományegyetem is működött. Itt azonnal állást kapott, 1927. szeptember 1-től az egyetemi internátus (Horthy Miklós Internátus) leánytagozatának vezetését bízták rá.⁷⁷ Az internátus a rászoruló diákoknak biztosított szállást és étkezést. Az intézmény 6–8 szobájában

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Valentini (1928)

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Jegyzőkönyve az 1941 évi január hó 31-én tartott Minisztertanácsnak, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

több mint 50 lány lakott, ezek a lányok voltak Valentini gondjaira bízva.⁷⁸ Valentini azonban nem érezte igazán jól magát Szegeden, hatévi munka után áthelyezését kérte Szombathelyre. Választását szombathelyi kollégáinak azzal indokolta, hogy Szegeden hiányoztak neki a Kolozsváron megszokott hegyek. Bár döntésének mélyebb okairól nem tudunk, ebből a kijelentéséből is látszik, hogy Kolozsvárt elhagyva nem talált igazán otthonra az alföldi városban.⁷⁹

Az 1934/35-ös tanévet már Szombathelyen, az Állami Kanizsai Orsolya Leánygimnáziumban kezdte meg, ahol földrajzot, természetrajzot, kémiát tanított, és a vegytani szertárat is a gondjaira bízta. Az átélt nehézségek ellenére továbbra is nagy szaktudással oktatta a diákokat. Valentini Elviránál azonban már 1936-ban súlyos betegség tünetei jelentkeztek; az 1936/37-es tanévben fél évet töltött betegszabadságon. Bár a következő években még részt vett az oktatásban, a betegség egyre inkább elhatalmasodott rajta, emiatt 1939-ben nyugdíjazását kérte.⁸⁰

Miután 1940-ben nyugdíjazták, visszaköltözött Szegedre, hogy testvéreihez közelebb legyen. Ekkor még három testvére, Auróra, Zulima és Armand is élt. Valentini Elvira hosszú szenvedés után, 1942. február 16-án halt meg Szegeden. Maradványait a szegedi belvárosi temetőben helyezték végső nyugalomra.

ZÁRÓGONDOLATOK

Valentini Elvira azok közé a nők közé tartozott, akiknek először volt lehetősége Magyarországon, hogy elinduljanak a tudományos pályán; azt azonban, hogy tudományos karrierje kiteljesedjen, a külső körülmények megakadályozták. Az egyetemi karrier ebben a korban a nők számára még nem volt valós alternatíva. Az egyetem elvégzése után még a legtehetségesebb nők is előbb-utóbb gimnáziumi tanárként helyezkedtek el. Ennek ellenére a korszak más gimnáziumi tanáraihoz hasonlóan még jelentős botanikus lehetett volna belőle, de az első világháború és az azt követő változások döntő módon befolyásolták az életét.

Valentini a román megszállás alatt és a trianoni békeszerződés után vállalta, hogy az erdélyi magyarság számára különösen nehéz időkben, minden tudását és energiáját a magyar oktatás ügyének szenteli. Fontos szerepe volt abban, hogy a román állam fennhatósága alatt is működött magyar nyelvű középfokú leányképzés Kolozsváron. Munkájával jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a trianoni békeszerződés után a magyar nyelvű oktatás ügye ne vesszen el Erdélyben.

⁷⁸ Beszámoló a szegedi m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem 1927/28–1928/29. évi működéséről. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság, Szeged. 1930. 280 p.

⁷⁹ Kálmán Etelka (1943): Dr. Valentini Elvira. In: *A szombathelyi m. kir. állami Kanizsai Orsolya Leánygimnázium évkönyve az 1942–43 iskolai évről*. Szombathely. p. 3–4.

⁸⁰ Uo.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretném megköszönni, hogy a Magyar Természettudományi Múzeum és az OPKM könyvtárosai a tanulmány készítése során segítettek munkámat. A szöveggel kapcsolatban számos hasznos tanácsot kaptam *Bogdán Melindától* és *Lőkös Lászlótól*, *Gaal György* pedig a szakirodalommal kapcsolatban nyújtott segítséget. Az ő munkájukat is hálásan köszönöm!

